

Asia: VN/24081/2023-OM-49

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriö on pyytänyt lausuntoja luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä. Esityksessä ehdotetaan käyttöönotettavaksi varmuusvankeus, johon yhdistelmärangaistukseen tuomittu voitaisiin määrätä, jos olisi edelleen olemassa ilmeinen vaara, että tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ja vankeusajan jatkamista on pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi. Yhdistelmärangaistuksen soveltamisalaa puolestaan laajennettaisiin siten, että sen tuomitseminen ei edellyttäisi voimassa olevan lainsäädännön tavoin aiempaa rikollisuutta. Elinkautisvankien osalta lainsäädännössä selkeytettäisiin, että vankia ei voida päästää ehdonlaiseen vapauteen, jos vapauttamisharkinnassa huomioitujen seikkojen perusteella katsottaisiin olevan ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen.

Rikosseuraamuslaitos toteaa yleisesti, että varmuusvankeussäätely tulisi koskemaan lähinnä sellaisia yksittäisiä vankeja, jotka eivät persoonallisuuden piirteidensä tai muiden seikkojen vuoksi hyödy kuntouttavasta työskentelystä, ja joiden väkivaltarikosten uusimisriski tulee olemaan korkea vapautumisvaiheessakin. Varmuusvankeussäätely olisi keino tällaisten henkilöiden eristämiseksi muusta yhteiskunnasta.

Ehdotetun rikoslain 2 c luvun 4 §:n mukaan varmuusvankeus käsittää ne vankeusrangaistukset, yhdistelmärangaistukset, sakon muuntorangaistukset ja arestirangaistukset, jotka pannaan täytäntöön samalla kertaa varmuusvankeuden kanssa. Säännöksessä tai sen perusteluissa voisi olla tarpeen tarkentaa, sisältääkö tämä myös ne tuomiot, jotka tulevat täytäntöönpantavaksi varmuusvankeuden aikana.

Aloitteen varmuusvankeuden määrittämisestä tekisi Rikosseuraamuslaitos (laki varmuusvankeudesta 2 luku 4 §). Sen tulisi antaa yhdistelmärangaistuksen vankeusajan loppupuolella syyttäjälle asiasta selvitys, mikäli se katsoo, että yhdistelmärangaistukseen tuomitun valvonta-ajalle siirtyminen tai valvonta-ajan jälkeinen vapautuminen aiheuttaisi ilmeisen vaaran, että tuomittu syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Syyttäjä tekisi puolestaan oman harkintansa perusteella hakemuksen varmuusvankeuteen määrittämisestä Helsingin hovioikeudelle. Sääntely vaatii sisäisen prosessin muodostamista Rikosseuraamuslaitoksessa ja sen varmistamista, että syyttäjälle toimitettava selvitys on myös juridisesti perusteltu. Esitetty pykälä sisältää päätösvaltaamaininnan ja päätöksen varmuusvankeuden määrittämisestä koskevan selvityksen toimittamisesta syyttäjälle tekisi Rikosseuraamuslaitoksen operatiivisen toiminnan vastuualueen johtaja. Tältä osin Rikosseuraamuslaitos esittää, että päätösvaltaa koskeva säännös voisi olla myös yleinen toteamus (eli päätöksen varmuusvankeuden määrittämisestä koskevan selvityksen toimittamisesta syyttäjälle tekee Rikosseuraamuslaitos), jolloin Rikosseuraamuslaitokselle jäisi liikkumavaraa toimintaprosessin määrittelyssä Rikosseuraamuslaitoksen oman työjärjestyksen avulla.

Jos hovioikeus ei määrittäisi tuomittua varmuusvankeuteen ja vankeusaikaa on päätöstä annettaessa suoritettavana vähemmän kuin kuusi kuukautta, tulee hovioikeuden määrätä ajankohta, jolloin tuomittu on vapautettava yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajalle. Ajankohtaa määrittäessä tulee huomioida edellytykset valvonta-ajan riittävälle valmistelulle (laki varmuusvankeudesta 2 luku 4 § 2 mom). Käytännössä voisi muodostua erittäin haastava tilanne, mikäli hovioikeus hylkäisi syyttäjän hakemuksen varmuusvankeuteen määrittämisestä. Esitetty sääntely onkin tältä osin kannatettavaa ja on todella tärkeää, että hovioikeus myös tosiasiallisesti huomioi riittävän valmisteluajan valvonta-aikaan siirtymiselle.

Rikosseuraamuslaitos toteaa, että tarkoituksenmukaisinta olisi, että jo yhdistelmärangaistuksen alkuvaiheessa ja rangaistusajan suunnitelmaa yhdistelmärangaistusta suorittavalle laadittaessa olisi kokonaisuudessaan käytettävissä tieto vangista laaditusta mielentilatutkimuksesta ja/tai vaarallisuusarviosta. Tällöin kuntouttavia ja uusimisriskiä vähentäviä toimenpiteitä voitaisiin kohdistaa tehokkaammin ja parhaassa tapauksessa välttyä varmuusvankeuden tarpeelta kyseisen vangin kohdalla. Mikäli kaikki uusimisriskiin liittyvät tekijät eivät ole tiedossa, on haastavaa suositella juuri oikeanlaista toimintaa vankeusajalle. Rikosseuraamuslaitoksella ja Vankiterveydenhuollon yksiköllä olisi velvollisuus säännöllisesti yhteistyössä arvioida varmuusvankeuteen määrätyn riskiä syyllistyä uuteen henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen (laki varmuusvankeudesta 3 luku 9 §). Onkin tärkeää, ettei tiedonvaihtomahdollisuuksien osalta jää epäselvyyksiä ja etenkin varmuusvankeuteen liittyvän väkivaltariskiarvion on oltava arviointia säännöllisesti toteuttavien virkamiesten hyödynnettävissä. Rikosseuraamuslaitos esittää lisäksi, että vankiterveyden huollon yksiköstä annetun lain 6 §:n 1 momentin 8 ja 9-kohtiin voisi olla tarpeen muuttaa viittaus Rikosseuraamuslaitoksen virkamieheen monikkomuotoon.

Rikosseuraamuslaitos nostaa lisäksi tässä esiin muutostarpeen koskien henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annetun lain 17 §:n osalta. Tältä osin on ollut epäselvyyttä seksuaalirikoksiin syyllistyneiden vankien oikeudenkäyntiasiakirjoja koskevasta tietojensaantioikeudesta valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:n mukaisen lääkehoidon

toteuttamiseksi silloin, kun vanki kiistää rikoksensa seksuaalisen luonteen. Vankiterveydenhuollon yksikön ei ole mahdollista nykyisen tulkinnan mukaan ko. vangin oikeudenkäyntiasiakirjoja käyttöönsä asian käsittelemiseksi vangin kanssa ja lääkehoidon tarpeen arvioimiseksi. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos pitää mainitun 17 §:n kohdalla ongelmallisena sitä, ettei mainittuja salassa pidettäviä tuomioita pystytä hyödyntämään seksuaalirikollisten ohjelma- ja tukitoimien suunnittelussa yhdyskuntaseuraamuspuolella. Tämän lisäksi erityisen ongelmallista on se, etteivät tuomiot ole käytettävissä elinkautisvankien vapauttamismenettelyä varten. Tämä aiheuttaa hyvin vaikean tilanteen, kun Rikosseuraamuslaitoksen tulisi lausua ehdonalaisen vapautumisen edellytyksistä saamatta elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtanutta rikosta koskevaa tuomiota. Sama ongelma koskisi jatkossa myös varmuusvankeuteen määrättyjä vankeja, joiden osalta Rikosseuraamuslaitoksen tulisi antaa lausunto Helsingin hovioikeudelle.

Elinkautisvankien vapauttamisharkintaperusteita koskevaa sääntelyä ehdotetaan muutettavaksi siten, että rikoslain 2 c luvun 10 §:ään lisättäisiin uusi 3 momentti, jonka mukaan ”vankia ei voitaisi päästää ehdonalaiseen vapauteen, jos vapauttamisharkinnassa huomioitujen seikkojen perusteella katsottaisiin olevan ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen”. Rikoslakiin otettaisiin lisäksi nimenomainen maininta siitä, että oikeuspsykiatrinen väkivaltariskiarvio on yksi vapauttamisharkinnassa huomioon otettavista seikoista. Esityksen mukaan jatkossa elinkautisvangeille tehtäisiin vapauttamisharkinnan yhteydessä oikeuspsykiatrinen väkivaltariskiarviointi vain silloin, kun Helsingin hovioikeus sitä pyytää harkintansa tueksi. Vankia ei kuitenkaan voitaisi vapauttaa ilman riskiarviointia. Sinällään muutos voisi vähentää turhia riskiarviointeja ja säästää resursseja. Oikeuden saatavuuden periaatteen toteutumisen kannalta ongelmallista asiassa on kuitenkin se, että Helsingin hovioikeus voisi ilman oikeudenkäyntiä ennakoida jo selvityspyyntöjä lähettäessään, että ainoa mahdollinen lopputulema asiassa olisi hylkäävä päätös. Uusimisriskiarvion pyytäminen myöhemmässä vaiheessa taas viivyttäisi vapauttamisasiain käsittelyä turhaan ja olisi vastoin lain edellyttämää kiireellisyysvaatimusta vapauttamisasioiden käsittelyssä. Tällainen lainsäädäntötekniinen ratkaisu olisi mahdollisesti vastoin perustuslain 21 §:ssä säädettyä, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.

Esitysluonnoksessa arvioidaan, että varmuusvankeuteen määrättäisiin yksittäisiä tai korkeintaan muutamia henkilöitä vuodessa, ja varmuusvankeuden käyttöönotto saattaa pidemmällä aikavälillä johtaa noin 4–12 vangin lisäykseen päivittäisessä vankimäärässä. Kustannusten laskemisessa lähtökohdaksi on otettu kahdeksan vankivuoden lisäys. Rikosseuraamuslaitoksen arvion mukaan hallituksen esityksen vankilukua koskeva vaikutusarvio on perusteltu, eikä Rikosseuraamuslaitos näe syytä esittää niistä poikkeavaa lausuntoa esityksen vaikutuksista vankimäärään. Esitysluonnoksessa todetaan, että uuden rakennettavan vankipaikan hinta on noin 120 000 euroa. Varmuusvankeuteen määrättävät henkilöt ovat keskimääräistä haastavampia ja enemmän resursseja vaativa vankiryhmä, joka vaatii mm. tavanomaista intensiivisempää valvontaa. Yhden varmuusvankeuteen määrätyn vangin vuosikustannus tulee asettumaan todellisuudessa selvästi keskimääräistä vankeusvuotta korkeammalle. Varmuusvankeuden vankivuoden kustannukseksi on arvioitu 180 000 euroa. Esityksessä todetaan, että Rikosseuraamuslaitokseen tulisi palkata psykologi, jonka htv-kustannus

olisi noin 92 000 euroa. Näin ollen varmuusvankeuden käyttöönotosta arvioidaan aiheutuvan Rikosseuraamuslaitokselle lisäkustannuksia noin 1 532 000 euroa vuodessa. Rikosseuraamuslaitos toteaa, että kustannusarvio on laadittu huolellisesti ja pitää esitettyä arviota oikeana.

Esityksen mukaan järjestelmämuutoksista aiheutuu noin 80 000 euron kertakustannus lakien voimaantulovuonna. Järjestelmämuutokset tulee kuitenkin toteuttaa mahdollisimman oikea-aikaisesti silloin, kun toiminnallisuutta tosiasiallisesti tarvitaan. Näin ollen muutosten toteutusajankohta tulee arvioida erikseen lain hyväksymisen jälkeen. Järjestelmämuutosten toteutusaikataulu voi siis poiketa esityksessä mainitusta aikataulusta.

Lokasaari Heidi
Rikosseuraamuslaitos